

Juryrapport - Dirk Jacob Veegens Prijs 2018

Dr. A.J. (Anne) Petterson

Eigenwijs vaderland. Populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam

Universiteit Leiden, 24 januari 2017

Het is mij een groot genoegen, mevrouw Petterson, u namens de drie leden van de beoordelingscommissie met uw prijs te feliciteren en u deelgenoot te maken van de overwegingen die ons ertoe hebben doen besluiten om, uit de zes kandidaten van wie werk voor deze prijs is ingediend, juist aan u de Dirk Jacob Veegens Prijs toe te kennen. Ik verheel niet dat de commissie haar taak niet gemakkelijk vond. Wij vonden ons geconfronteerd met zes voordrachten over geheel verschillende thema's, perioden en regio's. Alle zes ingezonden boeken waren van hoog wetenschappelijk niveau, en vaak vernieuwend qua theorievorming, aanpak en thematiek, maar de commissie oordeelde uiteindelijk dat uw boek het beste aan beide voorwaarden voor de prijs tegelijk beantwoordt. De Dirk Jacob Veegens Prijs is een aanmoedigingsprijs, dus we hopen van harte in de komende tijd nog meer van u te horen en te lezen, maar we hopen evengoed dat de andere vijf kandidaten zich niet laten ontmoedigen, want daar is geen enkele reden voor. Elke prijs is per saldo relatief, hoezeer ook welverdiend - en dat laatste is hier beslist het geval.

De Dirk Jacob Veegens Prijs kent twee voorwaarden voor bekroning: het te bekronen werk moet in elk geval een vorm van "oorspronkelijk onderzoek op het gebied van de economische, politieke of sociale geschiedenis" zijn, maar, ten tweede, ook "vanuit een historisch perspectief bijdragen tot een dieper inzicht in ontwikkelingen die voor Nederland in de huidige tijd relevant zijn". Die twee voorwaarden, wetenschap en actualiteitswaarde, reflecteren leven en werk van de naamgever, Mr. Dirk Jacob Veegens (1899-1984), secretaris van de Bond voor de Geld- en Effectenhandel in de Provincie, de voorganger van het Fonds voor de Geld- en Effectenhandel dat deze prijs heeft ingesteld. Veegens was een succesvol en roemrucht advocaat, met name in cassatiezaken, waarover hij in 1959 een enkele malen herdrukt handboek publiceerde. Voor de rechtswetenschap en haar theorie heeft hij zich in het bijzonder door enkele preadviezen sterk gemaakt, zoals dat voor het Europese verdrag voor de rechten van de mens en het nationale recht, in 1960. Maar hij verloor nooit de maatschappelijke relevantie van de rechtspraak uit het oog. Toen in 1969 veel advocatenkantoren bang waren voor hun reputatie als ze studenten bijstonden die vanwege de Maagdenhuisbezetting werden vervolgd, koos Veegens vrijwel als enige uit overtuiging partij voor de underdog en bood de studenten zijn diensten aan. De titel van uw boek, 'Eigenwijs vaderland' zou in de ogen van zijn confraters toen heel beslist ook op hem van toepassing zijn geweest. Beide voorwaarden - een overtuigende wetenschappelijke benadering en actualiteitswaarde - zijn in uw boek ruimschoots gerealiseerd.

U heeft uw boek de sprekende titel *Eigenwijs vaderland* gegeven. Dat is natuurlijk niet het thema van uw onderzoek, maar een uitdagende stijlfiguur over de uitkomst ervan. Ik kom daar zo nog even op terug. Zelf kenschetst u het thema van uw boek met de woorden 'natievorming als populaire praktijk'. Het gaat dus over de concrete wijzen waarop het proces van omvorming van de reeks nog tamelijk autonome Nederlandse gewesten tot de samenhangende cultuurnatie 'Nederland' (of misschien kunnen we vanuit cultuurhistorisch oogpunt in de gangbare metonymie beter zeggen 'Holland') na de Bataafs-Franse Tijd, in het kielzog van de grote opruimingsoperatie van de oude Republiek, werd gerealiseerd. Dat thema is op zichzelf niet nieuw, zoals u terecht zegt. Een plejade van historici en sociale en cultuurwetenschappers

heeft zich daar de afgelopen decennia al over gebogen, in boeken met even sprekende titels als het uwe: *De eenwording van Nederland, Het roemrijk Vaderland, Holland op zijn breedst, of Op zoek naar eigenheid*. De manier waarop het 'vaderlandsch gevoel' in de negentiende en twintigste eeuw door de geïnteresseerde elites, zowel politieke als culturele en religieuze, met de paplepel werd ingegoten om een door allen gedeelde, burgerlijke en emotioneel hecht verankerde nationale identiteit te bewerkstelligen is intussen bekend genoeg. Dat waarin u wel vernieuwt is de bestudering van dit proces als geschiedenis van onderop, *history from below*, als populaire praktijk. Daarbij kunnen we het woord 'populair' op het eerste gezicht in twee betekenissen opvatten: volks, en breed geliefd. Het gaat u vooral om de eerste daarvan, om de manier waarop 'gewone mensen' (u zet dat woord terecht tussen aanhalingstekens want iedereen deelt wel in veel gewone aspecten van het leven) zich de nationale beelden, waarden en collectieve emoties toe-eigenden om, met een andere gevleugelde boektitel, van Nederland een complete *imagined community* te maken, die 'breed geliefd' moest zijn, en dat inderdaad ook werd. Het handelend object van dat proces is in uw boek niet de elite, maar het volk. U begrijpt dat volk niet in de drammerige populistische betekenis van enkele decennia geleden, maar in de relatief neutrale zin van de brede bevolkingslagen zonder persoonlijke politiek-bestuurlijke, sociaal-culturele of economische macht. De gewone man. En natuurlijk vrouw.

Maar dan maakt u nog een tweede onderscheid in het begrip 'populair nationalisme', namelijk tussen het grote nationale verhaal als cognitief raamwerk waartoe de burgers zich verhouden en waaraan zij zich spiegelen, en daarnaast de vormen van nationalistisch handelen die feitelijk gemotiveerd worden door allerlei andere beweegredenen, ideeën en emoties, bijvoorbeeld politieke, religieuze, sociale of materiële argumenten. Met name deze laatste categorie verbreedt het spectrum van uw onderzoek aanzienlijk, maar ze verrijkt het ook, want ze laat zien hoe nationalisme in het gehele maatschappelijke leven en van hoog tot laag doorwerkt. U zoomt daarbij vooral in op de actieve, participerende dimensie van het collectieve handelen, niet op die van verzet tegen de elite of de overheid, zoals lang gebruikelijk was in onderzoek naar het lagere volk.

Zo'n brede vraagstelling dreigde u ongetwijfeld boven het hoofd te groeien en uw dissertatie oeverloos uit te breiden, temeer daar u uw studie voortreffelijk gedocumenteerd hebt, met een overvloed aan bronnen en materiaal van allerlei soort: archieven, periodieken, publicaties, websites, maar ook objecten. U hebt uw onderzoek daarom in feite tot de stedelijke bevolking beperkt en daarbinnen weer tot die van de stad Amsterdam, en dan bovendien nog tot de negentiende eeuw. Gezien de veelheid en verscheidenheid aan bronnen die u gebruikt is dat een wijze beperking. De slimme niet-Amsterdammer (en dat zijn er vele) raakt dan onmiddellijk geïrriteerd en werpt tegen dat Amsterdam niet Nederland is. Maar u bent niet voor één gat te vangen en hebt die tegenwerping al in de boektitel gepareerd: *eigenwijs vaderland*. Want dat zijn de Amsterdammers: eigengereid, tegendraads, eigenwijs. Dat betekent natuurlijk ook dat uw conclusies niet onmiddellijk voor het hele land en heel de periode tot aan de dag van heden gegeneraliseerd kunnen worden, maar voor uw aanpak geldt dat beslist wel, en ook dat verleent uw studie een heel duidelijke actualiteitswaarde.

Die aanpak is verfrissend, want het is nu eens niet een hoogdravende, intellectualistische of teleologische lezing van normatieve teksten, formele handelingen en officiële rituelen. U maakt daarentegen intensief gebruik van de meest gewone bronnen, die het dagelijks leven van de gewone mensen hielpen vormgeven. Verscheidene daarvan beginnen trouwens ook pas in de negentiende eeuw voldoende rijk te vloeien voor een aanpak als de uwe. Ik noem dan met

name de kranten (dank zij het digitaliseringsproject Delpher nu schier eindeloos beschikbaar), het secretariaarchief van de stad Amsterdam met de verzoekschriften en klachten van jan en alleman, maar ook pamfletten, liedjes, ansichtkaarten, foto's, filmmateriaal en allerlei objecten van materiële cultuur. Met behulp van dat materiaal gaat u van het bekende naar het onbekende. Eerst een hoofdstuk over standbeelden in de stad en hun rol in het feestvertoon en het stadsleven. Daarna een over het volkslied, aanvankelijk nog vooral het openlijk nationalistische *Wiens Nêerlands bloed*, al was het (emotioneel heel anders getinte) *Wilhelmus* zeker nog niet vergeten en keerde dat tenslotte ook in het openbare leven terug. Logischerwijs volgt dan een hoofdstuk over uitingen en viering van Oranjeliefde, ja zelfs Oranjefurie in het bijna-revolutiejaar 1887, toen rood en oranje fel tegenover elkaar stonden, maar het geweld in dit geval vooral van de Oranjepartij rond Koning Gorilla kwam, niet van de socialen. Het was toen dan ook het echte, eigengereide Amsterdamse klootjesvolk dat ieder die niet honderd procent voor Oranje was tiranniseerde en hun winkels vernielde. Na een onverwacht hoofdstuk over de Boerenoorlogen, de volksbeweging ten gunste van de Boeren in Zuid-Afrika waarvan wij ons na het apartheidsdrama de diepe emotionele impact op het natiegevoel in Nederland nauwelijks meer kunnen realiseren, hebt u nog een boeiend hoofdstuk, misschien wel het meest nieuwe, over de commercialisering van de natie. U onderzoekt die aan de hand van vraag en aanbod van, bijvoorbeeld, Oranje-paraferalia, portretten en foto's van het koningshuis, het Nederlandsch Panopticum, Transvaalstrikjes, en allerlei andere objecten en voorstellingen waarmee of aan de hand waarvan het gewone volk, dus het brede publiek, zich de natie, haar vertegenwoordigers en de nationale waarden emotioneel toe-eigende en actief vormgaf aan zijn natiegevoel, dat in dit geval overigens een typisch Amsterdamse kleur had.

U eindigt uw conclusie met de afbeelding van zo'n typisch Amsterdamse advertentie uit het *Nieuws van de Dag* die volkomen in uw verhaal past: het is het aanbod, vanwege een verhuizing, van een twee jaar oude goudvink die het Nederlandse volkslied van voor naar achter kan zingen, en die te koop is voor 10 gulden, samen met zijn kooitje. Vervangen we de gulden door de euro, dan zou die advertentie nu zo in Het Parool kunnen staan.

Beste Anne Petterson, de jury heeft van uw boek genoten. We zijn bijzonder gecharmeerd geraakt door uw aanpak, uw presentatie en uw plezierige, vloeiende en sprekende stijl. Dank zij de *open mind* die u bij uw materiaalverzameling en uw benadering toont, hebt u een vernieuwend boek geschreven over een te weinig onderzocht aspect van de Nederlandse geschiedenis, maar op een manier die het thema niet afsluit doch het openlegt voor nieuwe benaderingen en andere onderzoekers. Politieke, sociale en cultuurgeschiedenis vloeien in uw boek samen om een nieuw perspectief op het handelen en emotionele leven van gewone mensen in het raam van het natiegevoel te bieden. Daarmee hebt u, naar het oordeel van de beoordelingscommissie, de Dirk Jacob Veegens Prijs 2018 ten volle verdiend.

Prof. dr. W.Th.M. (Willem) Frijhoff, emeritus-hoogleraar geschiedenis van de nieuwe tijd Vrije Universiteit

Prof. dr. H. (Henk) te Velde, hoogleraar vaderlandse geschiedenis Universiteit Leiden

Prof. dr. J.L. (Jan Luiten) van Zanden, hoogleraar geschiedenis na de middeleeuwen, i.h.b. die van de maatschappelijke verhoudingen Universiteit Utrecht

De jury vergaderde op 16 april 2018 onder leiding van KHMW-directeur Mr. J.J.H. Pop. Tevens waren ter vergadering aanwezig Prof. mr. A. Soeteman, secretaris geestes- en maatschappijwetenschappen KHMW en Drs. S. van Manen, secretaris KHMW.